

Джерела та література

1. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К. :«Едмонтон», 1992. – 156 с.
2. Коляструк О.А. Підтримка здоров'я та організація відпочинку інтелігенції УСРР у 1920-і рр. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць – К., 2007. – Вип.16. – Ч.ІІ. – С.119 – 128.
3. Петаченко Г.А. Проблема жилищних прав наукових работников РСФСР в 1920-х гг. // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. – Сер. 3, Гісторыя. Філасофія. Псіхалогія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Права. – 2010. – № 1. – С. 21 – 25.
4. Шальнев Е. В. Проблема денежного обеспечения научных работников Советского государства в 1920 - 1930-х гг. // Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского. – 2011. – № 23. – С. 617 – 621.
5. Хабибрахманова А.О. Проблемы социального обеспечения научной интеллигенции в начале 1920-х годов // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2010. – Т. 12. – № 2. – С. 124 – 128.
6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 331. – Оп. 1. – Спр. 6. – 390 арк.
7. Организация науки в первые годы Советской власти (1917 – 1925): Сборник документов / М.С. Бастракова, Л.В. Жигалова, В.Н. Макеева, Г.Е. Павлова, Е.В. Соболева, В.М. Суринов. – Ленинград «Наука», 1968. – 420 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 331. – Оп. 1. – Спр. 22. – 166 арк.
9. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 331. – Оп. 1. – Спр. 4. – 8 арк.
10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 331. – Оп. 1. – Спр. 68. – 30 арк.
11. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 331. – Оп. 1. – Спр. 11. – 317 арк.

Диденко Е. В. Социальное обеспечение научных сотрудников в 20-е гг. XX в.

Исследована проблема положения научной интеллигенции в УССР в начале 20-х гг. XX в. Проанализированы меры центральных органов власти по созданию ЦЕКУБУ (Центральная комиссия по улучшению быта ученых) и ВУКСУ (Всеукраинский комитет содействия ученым), осуществлению политики социального обеспечения ученых в указанный период. Главной задачей видели обеспечением продуктами питания и домашнего обихода, организации домов отдыха и санаториев, оказание экстренной денежной помощи и решение жилищных проблем ученых.

Ключевые слова: ЦЕКУБУ, ВУКСУ, социальное обеспечение, академический паек.

Didenko K. V. Social security researcher in the 20-ies. XX century

The problem of the status of scientific intelligence in the USSR in the early 20's. The twentieth century. The analysis measures the central government to create TSEKUBU (Central Commission for the welfare scientists) and Wuxi (All-Ukrainian Committee for scientists), policies for welfare scientists in this period. The main objective of perceived food security and household goods, organizing vacation homes and resorts, providing emergency financial aid and solving housing problems scientists.

Keywords: TSEKUBU, USAC, welfare, academic rations.

УДК 94(477.51):37(092)''19''

О. Ю. Пригорницька

ВНЕСОК ВИПУСКНИКІВ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ В НАУКОВО-КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано життєвий шлях та діяльність відомих випускників Чернігівського інституту народної освіти. На основі архівних джерел, праць попередників, охарактеризовано умови їх творчої діяльності, враховано вплив суспільно-політичної ситуації на життя молоді. Звернуто особливу увагу на внесок випускників чернігівської вищої школи в різні галузі наукового та культурного життя Радянської України першої половини XX століття. Окреслено перспективи подальшої роботи в даному напрямі дослідження.

Ключові слова: УСРР, Чернігівський інститут народної освіти, Чернігів, культура, наука.

Чернігівський інститут народної освіти (ЧІНО) був створений у вересні 1920 р. на базі Чернігівського педагогічного інституту. Це було спричинено нагальною потребою в підготовці на вищому рівні викладачів для шкіл та інститутів педагогічного профілю. Одразу ж до вищої школи почали вступати молоді особи, які відчували потребу здобути професію педагога. Після закінчення Інституту деякі з них ставали відомими діячами в різних галузях науково-культурної діяльності. Подальша доля видатних випускників ЧІНО, а саме їх внесок у культурне та наукове життя держави, становить науковий інтерес у зв'язку з тим, що досі ця тема ґрунтовно не вивчена. Актуалізує тему розвідки дослідницький інтерес щодо ролі особистості в історії, притаманний сучасним історичним розробкам. Шляхом вивчення життя окремих осіб робиться спроба узагальнити умови творчої діяльності обдарованої молоді в Радянській Україні.

Розв'язання даної наукової проблеми започатковано в працях чернігівських краєзнавців Т. В. Андрійчук [1], О. Б. Коваленка [2] та В. В. Ткаченка [3, 4]. Деякі дані про життя та діяльність випускників ЧІНО знаходимо в довідковій праці за редакцією І. Ф. Кураса [5]. І. Семенчук [6] та С. П. Реп'ях [7] присвятили власні розвідки творчості та життєвому шляху Олексія Десняка. Втім комплексного вивчення питання внеску випускників Чернігівського інституту народної освіти в науково-культурне життя Радянської України досі не було здійснено. Таким чином, на основі наявної літератури та архівних джерел з'ясуємо умови творчої

діяльності обдарованої молоді ЧІНО та звернемо особливу увагу на її внесок у різні галузі наукового та культурного життя Радянської України першої половини ХХ ст.

Відомий літературознавець, випускник ЧІНО, дослідник біографії і творчості М. М. Коцюбинського Ананій Дмитрович Лебідь народився 11 січня 1898 р. у м. Верківка (нині Вертіївка) Ніжинського повіту Чернігівської губернії у сім'ї сільського вчителя Дмитра Климентійовича Лебеда. Батько, за свідченнями Ананія, належав до тих українофілів, які вірили лише в український рух [1]. Тому ще з дитинства у майбутнього студента ЧІНО сформувалася українофільська позиція.

У 1916 р. А. Д. Лебідь закінчив Чернігівську гімназію та вступив до Петроградського політехнічного інституту, а потім навчався в Київському університеті на історико-філологічному факультеті, але завершив навчання у 1922 р. у Чернігівському інституті народної освіти на словесно-історичному відділі, оскільки завадили революційні події [1]. Дійсно, на той час молоді було важко навчатися в нестабільних умовах реалій, переплетених з революцією, періодичним переходом влади до представників різних політичних сил та змінними принципами навчання.

Навчальну діяльність Ананій Дмитрович Лебідь поєднував з роботою в Чернігівському етнографічному музеї імені В. В. Тарновського, де працював над архівами П. О. Куліша, І. С. Нечуя-Левицького. У 1922–1923 рр. він був членом експертної комісії Чернігівського Центрального архіву (розбирав і архіви М. М. Коцюбинського). А. Д. Лебідь працював у архіві Чернігівського жандармського управління. Перебуваючи на посаді лектора з української літератури в ЧІНО, А. Д. Лебідь брав участь у вирішенні нагального питання про нові методи навчальної роботи на факультеті соціального виховання протягом 1922–1923 навчального року. Тоді намітився загальний напрям роботи: заміна лекційного методу лабораторно-дослідницьким (перенесення центру тяжіння на практичні роботи) та наближення науки до життя, до виробництва – до тієї сфери, у якій належить працювати випускникам ЧІНО (екскурсії усіх видів і педагогічна робота в гуртках, лабораторіях і кабінетах) [8, арк. 32].

З 1923 р. А. Д. Лебідь читав лекції з літератури та мови у Київському педагогічному технікумі імені Б. Д. Грінченка, згодом працював співробітником комісії з видання пам'яток новітнього письменства при ВУАН та секретарем редакції часопису «Життя і революція». Він також займався практичною роботою не за спеціальністю: керував семінаром літератури для педагогів при Чернігівському губвідділі профспілки «Робос», був членом Чернігівського наукового товариства. В останньому А. Д. Лебідь прочитав доповіді на етнографічні теми [1].

У 1926 р. він вступив до аспірантури Київської філії Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка Національної Академії наук України у м. Харкові й був одним з перших її аспірантів. Рекомендації йому надали академіки С. О. Єфремов та А. Ю. Кримський [1]. Та, не зважаючи на схвальні характеристики, у 1929 р. та в 1935 р. А. Д. Лебідь був двічі заарештований. У жовтні 1937 р. Ленінградська трійка НКВС винесла вирок – розстріл, який був виконаний стосовно А. Д. Лебеда 8 грудня 1937 р. Його ім'я було незаслужено забуте, оскільки після розстрілу твори А. Д. Лебеда були вилучені з широкого наукового вжитку і на сьогодні стали бібліографічною рідкістю. Він був дійсно різносторонньо обдарованою людиною: цікавився історією, літературою та педагогікою, займався редагуванням [1]. Але яскраве творче життя А. Д. Лебеда було обірване репресіями проти наукової інтелігенції України.

Відомий український етнограф, фольклорист, музейний працівник, активний учасник краєзнавчого руху 20-х років ХХ ст. Борис Львович Луговський народився 12 (25) травня 1898 р. у Тобольську в родині тамтешнього белетриста, краєзнавця та журналіста. У 1916 р. він закінчив Чернігівське реальне училище й вступив до Петроградського політехнічного інституту. Невдовзі після повалення самодержавства Б. Л. Луговський повернувся в Україну та деякий час «як вільний слухач» навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету Св. Володимира. У 1919 р., повернувшись до Чернігова, він з лютого почав педагогічну діяльність, викладаючи українську мову в місцевій торгівельній, а потім у 6-й Радянській трудовій школі українську мову та історію української літератури [2, с. 105]. Весною 1919 р. Б. Л. Луговський організував і провів історичні екскурсії містом Черніговом для учнів Чернігівської торгівельної школи [9, арк. 1]. А влітку того ж таки року він прослухав курс словесно-історичного відділення Літніх короткотермінових учительських курсів при Чернігівській губнаросвіті. Але, «відчуваючи необхідність поповнити свою загальну, а, особливо, педагогічну освіту», у лютому 1920 р. Б. Л. Луговський вступив на перший курс історико-філологічного факультету Чернігівського педагогічного інституту [2, с. 105], а закінчив уже Чернігівський інститут народної освіти [3, с. 344].

Протягом 1921–1924 рр. Б. Л. Луговський працював у Чернігівському етнографічному музеї та в Експертизно-виставково-музейній частині Губполітосвіти, а з січня 1924 р. – у Чернігівському державному музеї. Завдяки його зусиллям фонди музею збагатилися численними етнографічними матеріалами [2, с. 105].

Влітку 1924 р. він виступив на губернських педагогічних курсах з інструктивною доповіддю «Репертуар та побут професійних співців і картковий облік», а також розповсюдив серед слухачів близько тисячі спеціально розроблених анкет і термінологічних карток. Починання місцевих дослідників схвалив і підтримав під час відвідин Чернігова в липні того ж таки 1924 р. академік М. С. Грушевський [4, с. 145]. Саме тоді Б. Л. Луговський познайомився з дочкою академіка К. Грушевською – адресатом цілої низки його листів [2, с. 105].

Восени 1927 р. Б. Л. Луговського призначено завідувачем етнографічного відділу. На той час припадає розквіт творчих сил науковця. Фольклорно-етнографічні студії Б. Л. Луговського присвячені творчості місцевих народних співців – кобзарів та лірників, утаємниченим «старечим корпораціям» – «Соціальна

сатира з ярмаркового старечого репертуару» (1926 р.), «Чернігівські старці» (1927 р.) та інші. Значний інтерес становили спроби комплексного фольклорно-етнографічного вивчення чернігівських ярмарків, як-от: «У десятуху» (1924 р.), «Воздвиженський ярмарок» (1924 р.). Водночас Б. Л. Луговський співробітничав з історичною секцією Всеукраїнської Академії наук, Комітетом примітивної культури та її пережитків у побуті й фольклорі України [2, с. 105].

На початку 30-х рр. Б. Л. Луговський виїхав до Харкова з метою продовження навчання в аспірантурі Українського інституту історії матеріальної культури. Але його сподівання не здійснилися, оскільки Б. Л. Луговський потрапив у жорна політичних репресій. У грудні 1933 р. його виключили з аспірантури [2, с. 105]. 19 серпня 1937 р. до Чернігівського обласного управління НКВС надійшла вказівка заарештувати Б. Л. Луговського «як активного націоналіста, котрий проводив тривалий період часу організаційну контрреволюційну роботу», мовляв, «Луговський за дорученням Грушевського створив на Чернігівщині контрреволюційну організацію і керував нею». На допитах він відмовлявся від усіх звинувачень, потрапив до психіатричної лікарні, але Б. Л. Луговському закидали звинувачення в симуляції божевілля. Зрештою сталася трагедія – за нез'ясованих обставин він покінчив життя самогубством (начебо повісився в камері) [2, с. 106]. Такою була доля відомого випускника ЧІНО, представника «розстріляного Відродження», етнографа та фольклориста Б. Л. Луговського.

Іншою видатною постаттю, пов'язаною з ЧІНО, був відомий діяч культури, письменник Олекса Десняк (справжнє ім'я Олексій Гнатович Руденко). Народився він у селянській родині 4 (17) березня 1909 р. у с. Бондарівка, нині Сосницького району Чернігівської області [6, с. 422]. О. Г. Руденко навчався в Борзнянському сільськогосподарському технікумі, де був сумлінним учнем і брав активну участь у громадському житті – виїжджав на села, читав лекції для селян. У період між закінченням навчання в Борзні і вступом до Чернігівського інституту народної освіти О. Г. Руденко працював секретарем Бондарівської хати-читальні, бібліотекарем, секретарем комітету незаможних селян [7, с. 73]. У зв'язку з реформою Чернігівського інституту народної освіти Олекса Десняк закінчив чернігівську вищу школу в 1931 р., коли та була перейменована у Чернігівський інститут соціального виховання (ЧІСВ) [6, с. 423]. У свідощті про закінчення повного курсу Чернігівського інституту соціального виховання зазначено, що він «кваліфікується викладачем старшого концентру трудшкіл з соціально-економічних дисциплін» [10, арк. 82].

Закінчивши інститут, О. Г. Руденко працював викладачем, інспектором районного відділу народної освіти [7, с. 73], у редакції чернігівської обласної газети «Більшовик», постійно друкуючи в журналах і газетах нариси та оповідання [6, с. 423]. На літературній ниві Олекса Десняк почав друкуватися в 1928 р. Найбільш відомі його романи «Десну перейшли батальйони» (1937 р.), присвячений подіям громадянської війни в Україні й написаний на основі архівних матеріалів Чернігівського губернського архіву [11, с. 40], та «Удай-ріка» (1938 р.) про життя українського селянства в роки довоєнних п'ятирічок, про трудовий подвиг людей, які відбудовували села після громадянської війни, голоду й розрухи. Його перу належать повісті «Полк Тимофія Черняка» (1938 р.), присвячена командирові червоного партизанського полку, бойового товариша М. О. Щорса Тимофія Вікторовича Черняка, та «Тургайський сокіл» (1940 р.), присвячена герою громадянської війни в Казахстані, комуністу Амагельди Іманову та боротьбі казахів за свою незалежність. Сюжетною основою повісті «Полк Тимофія Черняка» стали усні свідчення та досліджені архівні матеріали про події громадянської війни на Чернігівщині в 1918 р. [6, с. 428].

За творчі заслуги Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5 березня 1939 р. Олексу Десняка було нагороджено орденом «Знак Пошани» за видатні успіхи та досягнення в галузі розвитку радянської художньої літератури [10, арк. 1]. Того ж таки року земляки обирають його депутатом Чернігівської обласної Ради народних депутатів [6, с. 429].

З початком Другої світової війни з'являються його фронтові нариси та оповідання «Кров кличе», «Віра», «Хлопський кандидат» та інші [6, с. 430].

На жаль, О. Г. Руденко молодим загинув на фронті 25 травня 1942 р. під час німецького бомбардування поблизу с. Павлівка Друга на Харківщині, де і похований [5, с. 213].

У березні 1979 р. з нагоди 70-річчя від дня народження Олекси Десняка, на південний схід від Сосниці, за Десною, у мальовничому с. Бондарівка, відкрито музей письменника [7, с. 72]. Таким чином, Олексій Гнатович Руденко (Олекса Десняк) прославив рідний вуз і Україну широко за її межами. Прикладом самовідданої праці він вписав своє ім'я в історію ЧІНО.

Отже, Чернігівський інститут народної освіти відомий на Чернігівщині та за межами України талановитими викладачами та випускниками. Вони прославили інститут в різних галузях: освітній, науковій, культурній. Докладаючи творчих зусиль, А. Д. Лебідь, Б. Л. Луговський, Олекса Десняк та багато інших подали гідний приклад громадської мужності та незламності творчого духу.

Протягом 1920–1930 рр. ЧІНО відіграв роль провідного центру громадсько-політичного, культурного й наукового життя Північного Лівобережжя. Напрямами науково-дослідної роботи студентів було краєзнавство, музеєзнавство, літературознавство, історія. Але в умовах тоталітарного режиму було неможливо вільно розвивати талант. Частина колишніх студентів ЧІНО потрапили в лещата репресій.

Звісно, у статті охарактеризовано в загальних рисах постаті декількох відомих випускників ЧІНО, окреслено сферу їх діяльності та умови праці. Подальші розвідки та наукові пошуки в даному напрямі будуть покликані більш глибоко дослідити внесок талановитої молоді ЧІНО в науково-культурне життя Радянської України.

Джерела та література

1. Андрійчук Т. «...Я ріс під великим впливом родини Коцюбинського» Репресований коцюбинськознавець Ананій Лебідь (11.01.1898–8.12.1937) // Матеріали науково-практичної конференції «Феномен Михайла Коцюбинського у художніх вимірах українства» (Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник М. Коцюбинського, 16–17 вересня 2009 р., до 145-річчя від дня народження М. Коцюбинського). – Режим доступу до статті: http://kotsubinsky.org/load/naukovi_materiali/materiali_naukovo_praktichnoji_konferenciji_fenomen_mikhaajla_kocjubinskogo_u_khudozhnikh_vimirakh_ukrajinstva/3-1-0-10.
2. Коваленко О. Б. Нові відомості до біографії Бориса Луговського / О. Б. Коваленко // Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету: Збірник матеріалів Ювілейної наукової конференції, присвяченої 300-річчю Чернігівського колегіуму і 85-річчю Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2001. – С. 104–106.
3. Коваленко О. Б. Луговський Борис Львович / О. Б. Коваленко, В. В. Ткаченко // Репресоване краєзнавство (20–30-і роки). – К., 1991. – С. 344–345.
4. Ткаченко В. В. Історичне краєзнавство: Чернігово-Сіверщина у перше повоєнне двадцятиріччя: Навч. посіб. / В. В. Ткаченко. – К.: Знання, 2007. – 215 с.
5. Десняк Олекса Іпатович (справжнє прізвище – Руденко) // Провідники духовності в Україні: Довідник / За ред. І. Ф. Кураса. – К.: Вища шк., 2003. – 783 с. – С. 212–213.
6. Семенчук І. Слово митця – зброя народу / І. Семенчук // Десняк Олекса. Десну перейшли батальйони. – К.: Рад. шк., 1987. – С. 421–431.
7. Реп'ях С. П. Літературні музеї Чернігівщини. Короткий путівник / С. П. Реп'ях – К.: Реклама, 1983. – 104 с.
8. Держархів Чернігівської обл., ф. р – 608, оп. 1, спр. 175, 62 арк.
9. Держархів Чернігівської обл., ф. р – 608, оп. 1, спр. 2338, 1 арк.
10. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 48, од. зб. 82, 1 арк.
11. Сурабко Л. Ф. Архівне будівництво на Чернігівщині у 20–30-ті роки / Л. Ф. Сурабко // Збірник статей, виступів за документами Державного архіву Чернігівської області. – Чернігів, 1998. – С. 31–41.

Пригорницкая Е. Ю. Вклад выпускников Черниговского института народного образования в научно-культурную жизнь Советской Украины

В статье проанализирован жизненный путь и деятельность известных выпускников Черниговского института народного образования. Базируются на архивных источниках, трудах предшественников, дана характеристика условий их творческой деятельности, принято ко вниманию влияние общественно-политической ситуации на жизнь молодежи. Обращено особое внимание на вклад выпускников черниговской высшей школы в различные отрасли научной и культурной жизни Советской Украины первой половины XX века. Определены перспективы дальнейшей работы в данном направлении исследования.

Ключевые слова: УССР, Черниговский институт народного образования, Чернигов, культура, наука.

Prygornytska O. Y. Contribution of graduates of Chernigiv institute of the folk education in scientific and cultural life of the Soviet Ukraine

The article analyzes the life and activity of the famous graduates of Chernigiv institute of the folk education. Author characterizes the conditions of their creativity on the base of archive materials, the works of previous years, the impact of socio-political situation in the life of young people is taken into account. Author grants attention to the contribution of the graduates of Chernigiv institute of the folk education into the various areas of scientific and cultural life of the Soviet Ukraine first half of the twentieth century. The prospects for further work in this area of research is done.

Keywords: UkrSSR, Chernigiv institute of the folk education, Chernigiv, culture, science.

УДК [94(477.8:438.41):331.5.02]"1920/1930"

А. С. Безсмертний

САМОДІЯЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті проаналізовано динаміку зайнятості самодіяльного населення в галузях економіки Волинського воєводства міжвоєнного періоду. Простежено політику польської влади, в аграрному секторі економіки регіону та у сфері торгівлі і ремісництва. Яка мала на меті зменшити кількість самодіяльного населення іудейського та православного віросповідання зайнятого у цих галузях. Така політика проводилася шляхом проведення колонізаторської політики. Проте дала бажаний результат лише у певних галузях економіки воєводства.

Ключові слова: Волинське воєводство, міжвоєнний період, самодіяльне населення, динаміка зайнятості.

У контексті дослідження соціально-економічних відносин у Волинському воєводстві міжвоєнного періоду важливим є питання вивчення структури зайнятості самодіяльного населення регіону, оскільки саме воно утворювало приватний сектор економіки воєводства і впливало на його економічний рівень.

Метою дослідження є висвітлення структури зайнятості самодіяльного населення Волинського воєводства у міжвоєнний період.